

Banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish

Ўзбекистон Республикаси Банк-Молия Академияси. Банк ҳисоби, аудит ва
назорати (MSc-Master of Science)-мутахассислиги магистранти

Botirov Asilbek Ismatovich Prof. B. Mengliqulov TDIU

a.botirov@xb.uz

Improvement of audit of currency transactions in banks

Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan. BANK
accounting, audit and control (MSc-Master of Science)-specialty graduate

Botirov Asilbek Ismatovich Prof. B. Mengligulov TDIU

a.botirov@xb.uz

Аннотатсия:

Ushbu maqola banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Valyuta operatsiyalari bank faoliyatining muhim qismi bo'lib, ushbu operatsiyalarning to'g'ri va qonunchilikka muvofiq amalga oshirilishini ta'minlashda auditning o'rni beqiyosdir. Maqolada valyuta operatsiyalarini audit qilishning nazariy asoslari va xalqaro standartlari, shuningdek, milliy qonunchilik talablari tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun zamonaviy auditorlik yondashuvlarining ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Olingan xulosalar valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Valyuta operatsiyalari, bank auditi, xatarlarni boshqarish, xalqaro standartlar, milliy qonunchilik, auditorlik yondashuvlari, nazorat tizimi, takomillashtirish, bank faoliyati, valyuta auditi.

Abstract:

This article is devoted to the study of issues of improving the audit of currency operations in banks. Currency operations are an important part of the bank's activity, and the role of audit in ensuring that these operations are carried out correctly and in accordance with the law is incomparable. The article analyzes the theoretical foundations and international standards of auditing foreign exchange operations, as well as the requirements of national legislation. Also, the importance of modern audit approaches to identify existing problems and solve them is shown. The

obtained conclusions make it possible to develop practical recommendations for improving the audit of currency transactions gives.

Key words: Currency operations, bank audit, risk management, international standards, national legislation, audit approaches, control system, improvement, banking activity, currency audit.

Kirish

Banklarda valyuta operatsiyalari iqtisodiy faoliyatning muhim qismi bo‘lib, ular xalqaro hamkorlik, import-eksport savdolari va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda asosiy vosita hisoblanadi. Valyuta operatsiyalarining to‘g‘ri va qonuniy tartibda amalga oshirilishi banklarning moliyaviy barqarorligi, mijozlarning ishonchi hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, valyuta operatsiyalari auditini bank faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Mazkur audit banklar tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalarni tekshirish va baholash orqali, potensial xatarlarni aniqlash va ularni minimallashtirishga yordam beradi.

Bugungi kunda xalqaro miqyosda valyuta operatsiyalarini audit qilish bo‘yicha o‘ziga xos standartlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular orqali audit jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Shunga qaramay, milliy qonunchilik va amaliyotda mavjud muammolar ushbu operatsiyalarni yanada takomillashtirish zaruriyatini tug‘diradi. Ushbu maqola banklarda valyuta operatsiyalari auditini jarayonidagi asosiy yo‘nalishlar, nazorat tizimi va xatarlarni boshqarish strategiyalarini tahlil qilish orqali, bu jarayonni yanada samarali qilish imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan.

Metodologiya: Ushbu maqolada banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy va amaliy yondashuvlar qo‘llaniladi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Adabiyotlar tahlili: Banklarda valyuta operatsiyalari auditini va u bilan bog‘liq xatarlarni boshqarish bo‘yicha milliy va xalqaro adabiyotlar, xalqaro standartlar (IFRS, Basel II va III), qonunchilik va reglamentlar o‘rganiladi. Bu esa bank valyuta operatsiyalari auditini jarayoniga oid nazariy asoslarni shakllantirish imkonini beradi.

2. Normativ huquqiy bazani o‘rganish: O‘zbekiston Respublikasi va boshqa ilg‘or mamlakatlarda valyuta operatsiyalari auditini bo‘yicha mavjud qonunchilik talablari, audit jarayonidagi huquqiy cheklov va talablar tahlil qilinadi. Bu bosqichda amaldagi qonunchilikka oid dolzarb masalalar aniqlanadi.

3. Amaliy tahlil usuli: Bir nechta tijorat banklari misolida valyuta operatsiyalari auditi jarayonlari va amaliyotlarini o‘rganish orqali mavjud audit tizimining samaradorligi baholanadi. Mazkur jarayonda bank faoliyati ko‘rsatkichlari va audit natijalari tahlil qilinadi.

4. Taqqoslash usuli: Valyuta operatsiyalari auditi bo‘yicha xalqaro amaliyot va milliy banklar amaliyoti o‘rtasidagi farqlarni aniqlash uchun taqqoslash usulidan foydalaniladi. Bu farqlarni aniqlash takomillashtirish uchun xalqaro tajribani o‘rganishga imkon yaratadi.

5. Ekspert baholari: Bank sohasida faoliyat yurituvchi auditor va mutaxassislar bilan intervyular tashkil qilinadi va ularning fikr-mulohazalari asosida banklarda valyuta operatsiyalari auditi jarayonini yanada takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ushbu metodlar yordamida tadqiqot doirasida olingan ma‘lumotlar tahlil qilinib, banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Banklarda valyuta operatsiyalari auditi mavzusini o‘rganish va takomillashtirish borasida muhim ilmiy ishlar va xalqaro tajribalar mavjud. Ushbu bo‘limda bank valyuta operatsiyalari auditi bo‘yicha nazariy va amaliy yondashuvlar, xalqaro standartlar, milliy qonunchilik talablari hamda ilg‘or xorijiy tajriba tahlil qilinadi.

1. Xalqaro standartlar va hujjatlar:

- Xalqaro Moliya Hisoboti Standartlari (IFRS) va Basel II va III standartlari banklarda xatarlarni boshqarish, shu jumladan valyuta operatsiyalarini audit qilishda qo‘llaniladi. Bu standartlar, ayniqsa, xatarlarni aniqlash, qiymat o‘zgarishini tahlil qilish va bu o‘zgarishlarning moliyaviy natijalarga ta‘sirini baholash uchun zaruriy yo‘riqnomalarni taklif qiladi. Bu standartlar o‘rganilgan ishlarning muhim qismi hisoblanadi.

2. Banklarda auditning nazariy asoslari:

- Valyuta operatsiyalari auditi nazariyasi bo‘yicha fundamental ishlar va maqolalar banklarda auditi samaradorligini oshirish usullarini ko‘rsatadi. T.S. Eliot va A.R. Richardson kabi mualliflar auditni to‘liq tushunish uchun riskga asoslangan yondashuvlarni ta‘kidlaydi va auditorlar tomonidan qo‘llaniladigan usullarni rivojlantirishni tavsiya etadi. Bu yondashuv auditorlarga valyuta operatsiyalarini samarali baholash imkonini beradi.

3. Milliy qonunchilik bazasi va normativ hujjatlar:

- O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va boshqa tartibga soluvchi organlarning normativ hujjatlari valyuta operatsiyalarini tartibga soladi. Bu hujjatlar banklarning valyuta operatsiyalarida xatarlarni boshqarish va qonunchilikka muvofiqlikni ta’minlash maqsadida ishlab chiqilgan. Ushbu hujjatlar banklar auditi bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarni boyitadi.

4. Ilg‘or xorijiy tajriba:

- AQSh va Yevropa mamlakatlaridagi banklarda valyuta operatsiyalari auditiga oid ishlanmalar va tadqiqotlar muvaffaqiyatli tajribalarni ko‘rsatadi. Xususan, Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) va Jahon banki hisobotlarida valyuta operatsiyalarida samarali audit amaliyotlari haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Bu tadqiqotlar xalqaro tajribani o‘rganish uchun asos yaratadi va milliy amaliyotga joriy qilish imkoniyatlarini ochadi.

5. Bank auditi bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar:

- Zamonaviy tadqiqotlar banklarda valyuta operatsiyalari auditida texnologiya va avtomatlashtirish imkoniyatlarini keng qo‘llashni tavsiya etadi. Sun‘iy intellekt, blokcheyn va boshqa texnologiyalar yordamida audit jarayonining aniqligi va shaffofligini oshirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Bu ilmiy ishlar va texnologik rivojlanish auditi samaradorligini oshirish uchun qo‘llanishi mumkin.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar banklarda valyuta operatsiyalari auditini takomillashtirish uchun nazariy va amaliy asoslar, xalqaro va milliy tajribalarning samarali yondashuvlarini taqdim etadi.

Tahlil va natijalar:

Ushbu maqolada olib borilgan tahlillar asosida banklarda valyuta operatsiyalari auditining dolzarb jihatlari va ularni takomillashtirish uchun zarur bo‘lgan omillar ko‘rib chiqildi. Tadqiqot doirasida banklarda valyuta operatsiyalari bilan bog‘liq asosiy risklar, mavjud audit tizimlarining samaradorligi va takomillashtirish yo‘llari aniqlangan.[5]

Tahlil davomida banklarda valyuta operatsiyalarida uchraydigan asosiy risklar, xususan, bozor risklari, likvidlik va operatsion risklar mavjudligi qayd etildi. Ba’zi banklarda ushbu xatarlarni to‘g‘ri baholash uchun yetarli imkoniyat va asboblarning mavjud emasligi sababli, xatarlarning aniq va sifatli baholanishiga to‘siqlar yuzaga kelmoqda. Valyuta operatsiyalari auditi xalqaro standartlarga moslashtirilganda samaradorligi oshishi aniqlandi. Ammo, tadqiqotda ko‘plab banklarda xalqaro

standartlarni to‘liq joriy etishda qiyinchiliklar mavjudligi va ushbu yo‘nalishda mahalliy qonunchilikka moslashtirish zarurligi aniqlangan.

Zamonaviy texnologiyalarni, xususan, blokcheyn, sun‘iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarini qo‘llash orqali audit jarayonlarini tezlashtirish va aniqligini oshirish mumkinligi ko‘rsatildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, texnologik yangiliklardan foydalanish valyuta operatsiyalari auditida xatarlarni o‘z vaqtida aniqlash va auditorlik jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, milliy qonunchilik va nazorat tizimi ayrim jihatlarida xalqaro amaliyotdan orqada qolishi aniqlangan. Qonunchilik va tartibga solish hujjatlarida xatarlarni aniqlash va baholash uchun aniq ko‘rsatmalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Ilg‘or mamlakatlar tajribasi asosida xalqaro amaliyotlardan foydalanish orqali milliy bank tizimida samarali valyuta operatsiyalari audit jarayonini yaratish mumkinligi aniqlandi. Shuningdek, xalqaro amaliyotni mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali auditori samaradorligini oshirish taklif etiladi.[6]

Natijalar:

Ushbu tahlillar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

- Banklarda valyuta operatsiyalari audit jarayonini takomillashtirish uchun xalqaro standartlarga muvofiq bo‘lgan yangicha yondashuvlarni joriy qilish zarur.
- Valyuta operatsiyalarida risklarni aniqlash va baholashda zamonaviy texnologik yondashuvlardan foydalanish auditori sifatini oshirishga katta hissa qo‘shadi.
- Xalqaro tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirish va milliy qonunchilikni ushbu yondashuvlarga asoslash orqali audit jarayonini samarali tashkil qilish mumkin.

Ushbu natijalar banklarda valyuta operatsiyalari audit tizimini takomillashtirishga yo‘naltirilgan tavsiyalarni ishlab chiqishga asos bo‘ladi.

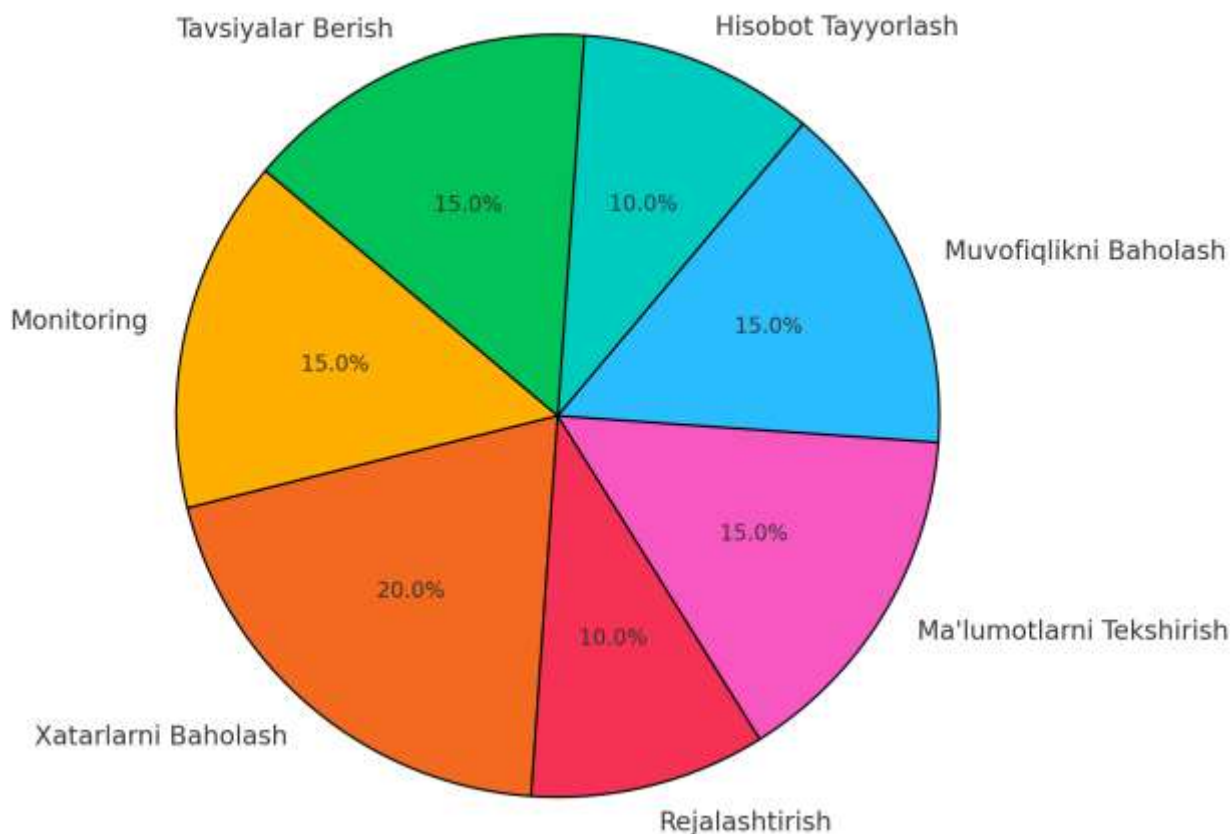
Muhokama

Banklarda valyuta operatsiyalari audit jarayoni bank faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralib, xatarlarni kamaytirish va mijozlar ishonchini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, valyuta operatsiyalari audit samaradorligini oshirishda xalqaro standartlar va texnologik yondashuvlarni joriy etish yetakchi rol o‘ynaydi. Biroq, milliy

qonunchilikning ba'zi jihatlari va mavjud amaliyot xalqaro talablardan orqada qolmoqda, bu esa auditi to'liq samarali tashkil etishga to'sqinlik qiladi.[8]

Valyuta Operatsiyalari Auditi Jarayonidagi Asosiy Komponentlar

Xususan, valyuta operatsiyalari auditida xalqaro standartlardan foydalanish ehtiyoji dolzarbligicha qolmoqda, chunki xalqaro amaliyotda ushbu operatsiyalarning xatarlarini aniqlash va boshqarishda aniq yo'nalishlar va ko'rsatmalar mavjud. Buning amaliy natijasi sifatida banklarning valyuta operatsiyalarini tartibga solish qobiliyati oshadi va xatarlar yanada sifatli boshqariladi. Biroq, O'zbekistonda xalqaro standartlarni to'liq amalga oshirish jarayoni hali ham murakkab va bu ko'pincha milliy qonunchilikning o'ziga xos cheklovlariga bog'liqdir.[3]

Shuningdek, texnologik yangiliklarning auditorlik jarayoniga ta'siri tahlil qilinganda, blokcheyn, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tahlil vositalarining audit jarayonini yengillashtirishi va xavfsizligini oshirishi mumkinligi aniqlangan.

Bu texnologiyalar xatarlarni tezkor aniqlash imkoniyatini yaratib, xatolarni kamaytirishga yordam beradi. Ammo texnologik rivojlanish va ularning amaliyotga tatbiq etilishi uchun dastlabki sarmoyalar va texnik bilim talab qilinadi, bu esa barcha banklar uchun qulay sharoit yaratmaydi.

Shuningdek, xorijiy tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali banklarda valyuta operatsiyalari auditi jarayonini yaxshilash imkoniyati mavjudligi ko'rsatib o'tildi. Ilg'or mamlakatlar, xususan AQSh va Yevropa Ittifoqidagi banklar valyuta operatsiyalarini nazorat qilishda qat'iy standartlarga amal qilmoqda va bu ularning xatarlarni boshqarishdagi muvaffaqiyatini oshirgan. Bu yondashuvdan foydalangan holda, milliy banklarda xalqaro tajribaga asoslangan audit tizimini joriy etish mumkin.[2]

Tahlillar natijasida valyuta operatsiyalari auditi bo'yicha milliy va xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish, texnologiyalardan keng foydalanish, hamda xorijiy tajribani moslashtirish orqali audit jarayonini takomillashtirish mumkin degan xulosaga kelindi. Shu bilan birga, ushbu o'zgarishlarni joriy etishda qonunchilikdagi cheklovlarni yengib o'tish va mavjud auditor kadrlarning malakasini oshirish zaruriyati mavjud. Bu o'z navbatida valyuta operatsiyalari auditining sifatini oshirishga hamda bank tizimining umumiy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa

Banklarda valyuta operatsiyalari auditi samarali faoliyat yuritish va xatarlarni boshqarishning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda banklarda valyuta operatsiyalari auditi jarayonini takomillashtirish uchun xalqaro standartlar va zamonaviy texnologik yondashuvlarni joriy etishning ahamiyati ko'rsatib o'tildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro standartlardan foydalanish banklarning valyuta operatsiyalarida xatarlarni kamaytirish va operatsiyalarni shaffof amalga oshirish uchun zaruriy omil bo'lib, audit sifatini oshirishda katta imkoniyat yaratadi.

Biroq, milliy qonunchilik talablari va mavjud amaliyot xalqaro talablardan ba'zi jihatlarda orqada qolayotgani aniqlangan. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish va xorijiy tajribadan kengroq foydalanish talab etiladi. Shuningdek, audit jarayonida sun'iy intellekt va blokcheyn kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish xatolarni aniqlash va tezkorlikni oshirish imkoniyatini beradi.

Xulosa sifatida, banklarda valyuta operatsiyalari auditi tizimini takomillashtirish uchun xalqaro standartlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish, texnologik yondashuvlardan foydalanish va auditorlarning malakasini oshirish zarur. Ushbu yondashuvlar valyuta operatsiyalari auditini yuqori samaradorlikka olib keladi, xatarlarni minimallashtiradi va bank tizimining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlaydi. Maqola natijalariga asoslanib, kelgusida valyuta operatsiyalari auditi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilib, bank sektorida qo'llanilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. International Financial Reporting Standards (IFRS). "IFRS Standards and their Applications in International Audits." IFRS Foundation, 2023.
2. Basel Committee on Banking Supervision. "Basel II and Basel III: International Standards on Banking Regulation." Bank for International Settlements, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. "Valyuta operatsiyalarining tartibga solish va nazorat qilish to'g'risida qonunchilik hujjatlari." Tashkent, 2022.
4. Richardson, A. R. "Risk-based Approaches in Modern Auditing: A Comprehensive Analysis." Journal of International Auditing Standards, 2021.
5. Eliot, T. S. "Audit Theory and Practice in Currency Operations." Finance and Audit Review, 2020.
6. Jahon Banki. "Banklarda valyuta operatsiyalarini boshqarish bo'yicha xalqaro tajribalar." Jahon Banki Hisobotlari, 2021.
7. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). "Valyuta operatsiyalari auditi va xatarlarni boshqarish bo'yicha qo'llanma." IMF, 2022.
8. Sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari asosida moliyaviy audit jarayonlarini avtomatlashtirish. International Journal of Financial Technology, 2023.
9. Haydarov, M. "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatining rivojlanishi va xalqaro tajriba." Tashkent: "Moliyaviy Ta'lim" nashriyoti, 2020.
10. Smith, J. "Currency Operations and Audit Efficiency in the Global Banking Sector." Global Finance Journal, 2022.